

איומים במרחב הסייבר במדינת ישראל בין השנים 2010-2019 : היבטים חברתיים, כלכליים וביטחוניים, על פי כתבות בעיתונות המקוונת / חיה שטיינברג

תקציר

מטרתו של מחקר זה הייתה לבחון לראשונה באורך מקיף ומעמיק את איומי הסייבר במדינת ישראל בעשור שבין השנים 2010 – 2019, כפי שהובאו ע"י העיתונות החדשותית המקוונת: לברר מהם הנושאים העיקריים בהם היו איומי סייבר כפי שמשקף מהעיתונות הדיגיטלית, תוך יצירת תמונה אינטגרטיבית והוליסטית על מגוון הגורמים המעצבים אותם ומשפיעים עליהם, ועל דפוסי הפרסום והשיווק שלהם.

התמקדנו ב – 4 שאלות מחקר

1. מהו האיום?, מיהו הגורם המאיים? ומי הגורם המאיים?
2. באיזו טכנולוגיה השתמש הגורם המאיים?
3. מאפייני גילוי האיום והענישה. כלומר: כמה זמן חלף מתחילת האיום ועד לגילוי ולטיפול בו? הגורמים ו / או האחראים לגילוי האיום. מאפייני הענישה והעדרה.
4. מה הם דפוסי הפרסום והשיווק של איומי סייבר בעיתונות המקוונת?

המחקר התבסס על ניתוח איכותני - ניתוח תוכן על פי קטגוריות, של כתבות מן העיתונות המקוונת, אשר עוסקות בפשיעת סייבר. העיתונים המקוונים על פיהם נעשה המחקר הם: הארץ, ynet, walla, מעריב, pc אנשים ומחשבים, כלכליסט, Mako, גלובס ודה מרקר. הסיבה לבחירה באתרים אלו הייתה היותם פופולאריים בקרב הציבור הישראלי, כפי שנמצא מאחזוי הצפייה הגבוהים בהם. הכתבות נאספו מתוך אתרי החדשות ותוך יצירת מגוון מכל השנים אליהן המחקר מכוון, ובאמצעות שימוש במילות מפתח ותגיות שהתרחבו מחד והפכו מדויקות מאידך. הניתוח נעשה בשלבים: בתהליך איסוף הכתבות שתואר לעיל, נאספו בתחילה כ – 3800 כתבות, כ – 194 פרשות. עפ"י מיון ראשוני של הפרשות (והכתבות) נבנו מספר קטגוריות רחבות בסיסיות של איומי סייבר - איום חברתי, איום ביטחוני, איום כלכלי, איום פוליטי, איום גיאופוליטי ואיום אקולוגי. בשלב הבא נבדקו הפרשות בקטגוריות הללו באמצעות ניתוח הכתבות העוסקות בהן באורח ממוקד, ובאופן זה נבנו תתי קטגוריות. כגון, תתי הקטגוריות פדופיליה ושיימינג בקטגוריה איום חברתי. לאחר זאת, נבדק מספרן של הכתבות בכל אחת מן הקטגוריות ותתי הקטגוריות. בעקבות בדיקה זו הושארו שלש קטגוריות איומי סייבר להן מספר הכתבות הגדול ביותר – איום חברתי, איום ביטחוני ואיום כלכלי, ואילו הקטגוריות האחרות הוסרו, ובשלוש הקטגוריות הללו הושארו עשר תתי הקטגוריות, בהן היה מספר הסיקורים הגדול

ביותר ואילו יתר תתי הקטגוריות בהן הוסרו. זאת, הן מפאת ההיקף הרחב מדי שהתקבל, והן מתוך רצון לקבל תמונה של המאפיינים הבולטים של איומי הסייבר במדינת ישראל. עפ"י הקטגוריות ותתי הקטגוריות שנותרו לאחר תהליך הסינון המתואר לעיל, נבנה עץ קטגוריות למיפוי היחסים: אופקיים בין קטגוריות, אנכיים בין קטגוריות לתתי הקטגוריות שלהן. תתי הקטגוריות מבטאות מאפיינים של הקטגוריות שמעליהן. בשלב הבא נבחרו מכל אחת מעשר תתי הקטגוריות שלש פרשות כמייצגות את אותה תת קטגוריה. הקריטריונים לבחירת הפרשות היו: מספר סיקורים מירבי שלהן, היותן משנים שונות לאורך העשור שנבדק, והיותן בעלות מאפיינים מובהקים של אותה תת קטגוריה. בדרך זו נותחו בתקריב משמעותי 1021 כתבות, 30 פרשות (שלש פרשות מכל אחת מעשר תתי הקטגוריות).

התהליך שתואר לעיל נעשה לכל אורכו תוך בדיקת הספרות התיאורטית, המחקרית ודוחות מישראל ומהעולם, ותוך תהליך אפיון והמשגה שנעשו מגוונים, ממוקדים ומדויקים יותר מחד, ומאידיך רחבים, כלליים ותיאורטיים.

לאחר ניתוח הממצאים הגענו למסקנות הבאות:

ממצאי המחקר עולה מגוון נושאים בהם עוסקים סיקורי איומי הסייבר בעיתונות החדשותית המקוונת בתחומים החברתיים, הכלכליים והביטחוניים. עם זאת, בולטת מאד נוכחותם של האיומים החברתיים, אלו מקיפים למעלה ממחציתם של הפרסומים. עוד בולט מספרם הגדול של הפרסומים העוסקים בהסתה ושיימינג מסוגים שונים – למעלה מ-60% מהפרסומים.

עוד ממצא בולט הוא השפעתם הגדולה של אירועים קונקרטיים [כגון, החלטת, יאסין אבו אלקרעה לבצע פיגוע דקירה בתחנה המרכזית בירושלים, בין היתר, בעקבות הצהרת טראמפ כמה ימים לפני כן על הכרתו בירושלים כבירת מדינת ישראל (איום ביטחוני – פיגועי בודדים)], כמו גם, הוויית המציאות הכללית, על האיומים. הם קובעים אותם, ומשפיעים על אופיים ועל עוצמתם. הדבר ניכר באיומי הסתה, כגון, הסתה נגד נבחרי ציבור ובכירים בגופים השלטוניים, ובנושאים חברתיים נוספים, אך גם בנושאים ביטחוניים, כגון פיגועי בודדים, ולעיתים אף כלכליים, כגון, איום הסייבר בפרשת לאומי קארד – אלירן רוזנס, הגורם המאיים, היה גורם פנימי – עובד לשעבר בארגון, ומעשהו הונע, כפי שתואר, מתחושת אי הצדק כלפיו באי קידומו. נראה עפ"י ממצאי המחקר כי אין די התייחסות להשפעות אלו. מחקר עתידי שיתמקד בנושא זה עשוי לתרום למציאתם של פתרונות ודרכי טיפול אפקטיביים יותר באיומי הסייבר במדינת ישראל, לטווח המידי והרחוק.

ממצאים בולטים בסוגיית האמצעים הטכנולוגיים בהם עושים שימוש הגורמים המאיימים: מבין הרשתות החברתיות, נעשה מירב השימוש בפייסבוק; ניכרת השפעה נרחבת של האנונימיות, בעיקר באמצעות שימוש בזהויות בדויות, על היקפי ונזקי פשיעת הסייבר במגוון תחומים; הרשת העמוקה, בעיקר מאגרי מידע של חברות וארגונים להם הרשאה לאיסוף מידע אישי רגיש אודות אנשים, משמשת לעיתים קרובות לפשיעה כלכלית (פרשת לאומי קארד), כאשר, הגורמים המאיימים הינם פנימיים, דהיינו, עובדים בעבר ו / או בהווה בחברה או בארגון; כמו כן, מלמדים ממצאי המחקר על הקלות הבלתי נסבלת שבזמינותם של אמצעים טכנולוגיים פוגעניים.

כמו כן, ניכר שטטוש גבולות ביחס לטכנולוגיות בהן עושים שימוש הגורמים המאיימים: זליגה בשימוש ברשתות החברתיות מאיומי סייבר חברתיים גם לאיומים כלכליים וביטחוניים [כגון, שימוש בפייסבוק בפרשת ההתחזות לצעירות מפתות (איום ביטחוני – ריגול סייבר)]; כמו גם היעדר ההפרדה בין המרחב האזרחי לביטחוני בפלטפורמות הטכנולוגיות, עליהן מופעל האיום; ממצא מעניין נוגע לכלל האמצעים הטכנולוגיים המשמשים לפשיעת סייבר. על אף הדיפרנציאציה בין אמצעים טכנולוגיים לגיטימיים לכאלו שתכליתם פוגענית, נראה שגם הכלים הלגיטימיים (כגון, רשתות חברתיות, פלטפורמות להרצת קמפינים, טלפונים ניידים וכדו') משמשים חדשות לבקרים לפשיעת סייבר. טטוש הגבולות יוצר בלבול ומקשה על הטיפול בפשיעת סייבר. מחקרים שיבחנו ויגדירו מחדש את הגבולות המשתקפים ממצאות ההווה עשוי לתרום לטיפול יעיל יותר בפשיעה במרחב הדיגיטלי.

עוד נמצא במחקר הנוכחי כי בשל מספרם העצום של המשתמשים במרחב הדיגיטלי מחד, ומאידיך, האנונימיות והיעדר פיקוח ושיתוף פעולה מספקים בזירה זו, רבים מפשעי הסייבר נתגלו לאחר זמן רב, לעיתים שנים, אם בכלל, ואי לכך התאפיינו לא אחת בריבוי עבירות וקורבנות. זאת ועוד, כאשר התגלו, היה זה לעיתים קרובות, בידי מי מהמעורבים בהם, בד"כ הקורבנות ו / או קרוביהם, ובמיעוט המקרים ע"י רשויות האכיפה. כמו כן, נמצא כי במקרים לא מעטים לא הייתה ענישה, בד"כ בפשעי הסתה, ובאורח בולט, כאלו שמעורבים בהם גורמים פוליטיים שלטוניים, ובמקרים בהם הגורמים המאיימים נמצאו פיזית במדינה אחרת – אפשרות פגיעה המאפיינת את איומי הסייבר ומקשה על פעילות האכיפה.

מבדיקת תכני הפרסומים עלו גורמים שונים המשפיעים על מידת הסיקור בנושאים ובפרשות שונות. כאלו המניעים סיקור רב, כגון, עיסוק בסוגיות קיטוב שונות בחברה הישראלית, הפצת שקרים וחצאי אמיתות תוך שימוש במניפולציות רגשיות כדי להשפיע על תודעת הציבור (הנדסה חברתית), תגובות רבות, וכאלו המניעים סיקור מועט של פרשות כגון בנושאים ביטחוניים, או, מיעוט פרשות בנושאים, כגון, איומים כלכליים על תשתיות מרכזיות. בהקשר זה בולט היעדרם של איומים בנושאים מסוימים מהמחקר בשל אי סיקורם בכמות מספקת שיביא להכללתם בו, על אף שכיחותם הגבוהה. שכן הנושאים שהוכנסו למחקר הם פועל יוצא של מידת הסיקור שלהם. בין אלו שלא נכללו: סחר בנשים והימורים. מיעוט הסיקור של איומים אלו, פוגע באפשרות להביא אותם אל השיח הציבורי ולטפל בהם באורח מיטבי. ממצאים אלו מלמדים על תמונת איומים המתקבלת מתוך הסיקורים שלא תמיד משקפת נאמנה את המציאות, כי אם, אינטרסים של מחזיקים בעמדות כוח מסוגים שונים. יתכן כי כדאי לכוון יותר מחקרים לקשר שבין הנכחת סוגיות שונות במידע החדשותי אליו נחשף הציבור והדרתן של בעיות הקשורות בסוגיות הללו, כמו גם, של אוכלוסיות מוחלשות.

חלק ממצאי מחקר זה תואמים את הנכתב בספרות התיאורטית בנושא איומי סייבר. עם זאת, חלק מן הממצאים משקפים את תכניה הייחודיים של פשיעת הסייבר במרחב ובקונטקסט של מדינת ישראל על מורכבותה החברתית, הביטחונית, הפוליטית והגיאופוליטית. יתר על כן, הם מרמזים לא אחת על פערים בין איומי הסייבר במדינת ישראל לבין המידע המוגש אודותיהם לציבור באמצעות אתרי החדשות השונים.

מספר מערכת: 9926962111405776